

Thuis in een township

AUTEUR & FOTOGRAFIE SARAH MEYS

De wereld van gangsters, moorden, armoede en gevaar staat in schril contrast met het beeld van thuis als haven van veiligheid en rust. Maar wat betekent 'thuis' dan in een township?

Een township is in Zuid-Afrika in de enge betekenis van het woord een woonwijk die niet-blanken tijdens de apartheidperiode van de voor blanken gereserveerde gebieden moest afsluiten en weghouden. Tegenwoordig kent het begrip echter een ruimer gebruik. Zo is de hier besproken township Wesbank, nabij Kaapstad, een stedenbouwkundig project van de postapartheidsperiode, met als bedoeling in 'dege-lijke' huisvesting te voorzien voor de allerarmsten. Men mag zich echter niet laten misleiden: hoewel de apartheid in Zuid-Afrika officieel niet meer bestaat, blijft haar ruimtelijke en psychologische segregatie ook vandaag nog grotendeels verder leven. De segregatie naar ras die vroeger opgelegd was, heeft plaats gemaakt voor een segregatie naar inkomen die wordt afgedwongen door de ruimtelijke en economische situatie. Het resultaat is echter hetzelfde. De zuidoostelijke corridor van Kaapstad – de vroegere 'dumpinggrond' van de apartheidstad – wordt nog steeds gekenmerkt door slechte levensomstandigheden, en zijn bevolking is sinds het einde van het apartheidregime nauwelijks van samenstelling veranderd. De toestand is zo inert omdat de gronden waarop de nieuwe woonprojecten voor de armen worden ontwikkeld, diezelfde goedkope en marginale gronden zijn die tijdens de periode van apartheid waren bedoeld voor niet-blanken. De schaarsere braakliggende gronden dicht bij de tewerkstellingscentra worden voor andere ontwikkelingen gebruikt.

Een warm nest?

Wanneer men het heeft over emotionele banden met plaatsen, wordt vooral in de humanistische literatuur gekeken naar positieve relaties, hoewel de negatieve van minstens even groot belang zijn als we de attitudes en strategieën beschouwen die mensen gebruiken om plaatsen te bezoeken of net te ontwijken. Het beeld van thuis als een warm nest contrasteert vaak scherp met de werkelijkheid. Zo wezen feministische geografen er al op dat vrouwen – maar we kunnen dit ook doortrekken naar kinderen, ouderen, huishoudelijk personeel, enzovoort – vaak het slachtoffer zijn van huiselijk geweld. Wanneer de woonomgeving niet aanvoelt als 'thuis', of zelfs geen thuis betekent, wordt de analyse een stuk complexer en dringt

een meer flexibele interpretatie zich op. 'Home' kan dan wel de 'pivot of daily routine' zijn, het biedt daarom nog niet altijd de mogelijkheid om aan de ellendigheden van het dagelijkse leven te ontsnappen.

Dit zien we ook in Wesbank. In deze buurt kregen mensen met een laag inkomen die zich inschreven op een wachtlijst een huis toegevoerd. 95 procent van de Wesbankers verdient minder dan tweehonderd euro per maand, de helft daarvan minder dan vijftig. De oppervlakte van de woningen varieert van 23 tot 28 vierkante meter, terwijl er rekening werd gehouden met gezinnen van vier tot vijf personen (trouwens een onrealistisch laag cijfer). Op basis van deze cijfers zou men al snel een bevolkingsdichtheid van 18.400 inwoners per vierkante kilometer bereiken – zonder verdiepingen! Zoals de lage bouw prijs per huis (€ 2150,-) al doet vermoeden, zijn de woningen van een bedroevende kwaliteit. De private onderneming die ze bouwde, verzag slechts in de minimale noodzakelijkheden: muren in naakte betonsteen, een cementen vloer en een golfplaten dak. Alles zonder enige isolatie. Schimmels en slechte luchtkwaliteit zijn het gevolg en tuberculose en andere longziekten zijn in Wesbank

wijdverspreid. Hiv-infecties, stress, angst, alcoholisme, druggebruik en depressie zijn andere veelvoorkomende kwalen. Uit interviews en focusgroepgesprekken die in Wesbank werden gehouden, blijkt dat ook dat slechts een minderheid van de inwoners zich echt thuis voelt in de buurt. De reden dat ze er verblijven is 'om te overleven'. "Ik heb geen andere optie, ik ben niet gelukkig hier, maar we moeten er maar het beste van maken," is er een vaak gehoorde uitleg.

Macroproblemen

Ondanks de slechte staat van de woningen en de weinige privacy die ze bieden, slagen sommige bewoners er toch in hun huis min of meer gezellig te maken. Zo vormen ze de troosteloze zandbak rond hun woning om tot aangename bloemperken of nuttige moestuinen, geven velen de grijze betonnen buitenmuren van hun huis een fris kleurtje, hangt men gordijnen op of bouwt men een afsluiting rond zijn eigendom om zo een gevoel van veiligheid of enige vorm van privacy te verkrijgen. Dit alleen biedt dus geen verklaring voor de grote afwezigheid van het thuisgevoel in Wesbank. Naast de staat van de woningen, vormen de gangs er waarschijnlijk het grootste probleem. Het zijn bendes die zich op maffiose manier organiseren en met elkaar rivaliseren om hun territorium af te

bakenen, te behouden en misschien zelfs te vergroten. Ze houden zich bezig met diefstallen en andere criminele activiteiten en zijn voornamelijk werkzaam vanuit de shebeens: vaak illegale 'cafés' waar men drank en drugs kan kopen. De meeste bewoners van de wijk vermijden deze plekken dan ook, zeker 's avonds en 's nachts. Onveiligheid vormt in Wesbank een enorme demper op het thuisgevoel en de algemene ontwikkeling van de buurt.

De enorme armoede in de wijk vormt de ideale voedingsbodem voor de gangs. Niet voor niets voelt een groot deel van de arme en verwaarloosde jongeren van Wesbank zich aangetrokken tot de rijkdom die de gangleiden met hun merkkledij, gsm's en gouden juwelen uitstralen.

Het ontstaan en de groei van de gangs, onveiligheid en gevoelens van onveiligheid moeten dan ook steeds worden gekaderd binnen grotere macro-ontwikkelingen om het functioneren ervan goed te begrijpen. Algemeen wordt in de literatuur rond 'het zich hechten aan plaatsen en zich er thuis voelen' weinig aandacht geschonken aan deze ruimere sociopolitieke context. Toch neemt de politieke, economische, psychologische en ruimtelijke configuratie een voorname plaats in bij dit soort gevoelens.

De grote sociaal-economische en ruimtelijke ongelijkheid in Kaapstad en in Zuid-Afrika in het algemeen zorgt voor het in stand houden van gangsterbendes, die een vaste aangroei van arme werken uitzichtloze jongeren kennen. Of zoals een Afrikaanssprekende vrouw het uitlegde: "Als we allemaal zouden werken, allemaal een job zouden hebben, dan zou de ene niet in het huis van de andere inbreken." Criminaliteit is echter niet alleen het resultaat maar ook het beginpunt van de ellendige situatie. Het zorgt voor een drastische inperking van de bewegingsmogelijkheden en kansen van jongeren om de sociale ladder op te klimmen. Micro-ondernemingen krijgen weinig kans, en kapitaal opbouwen is erg moeilijk in onveilige omstandigheden.

Verder moeten in een postapartheidsland als Zuid-Afrika ook psychologische barrières overwonnen worden. Zowel plaatsen als groepen krijgen een nieuwe plaats in de sociopsychologische ordening. Plotse nabijheid van 'anderen' doet angst toenemen, wat te merken is aan de bloei van private veiligheidsondernemingen en aan de 'gated communities' die als paddestoelen uit de grond schieten. De enorme mix van culturen, talen en afkomsten onder de Wesbankers, met als enige gemeenschappelijke kenmerk armoede, is op zijn zachtst gezegd niet bevorderlijk voor het sociale leven of de sociale organisatie en ontwikkeling van de buurt. Het leidt tot situaties waarbij burenen elkaar niet verstaan of begrijpen en tot het aanwakkeren van onveiligheidsgevoelens, die op hun beurt een broeihaard kunnen worden voor intolerantie. Zo stelde een 'kleurling' vrouw, die haar Xhosa burenen wel eens een vuurtje zag maken in de tuin: "Ze willen niet vooruitgaan hé, het is niet juist. Als ze er niet bij willen horen, dan kunnen ze daar blijven, in hun krottenwijk [waar ze vandaan komen]." Over dezelfde mensen hoorde ik een 'kleurling' man zeggen: "Zij komen allemaal van dezelfde plek, ze leven als zwijnen." Net zo hebben de Afrikaanse migranten (bijvoorbeeld Kongolezen) bij de Zuid-Afrikaanse Xhosa's weer het stigma gevaarlijk te zijn en de jobs van de Zuid-Afrikanen in te palmen.

Het beeld van thuis als een warm nest contrasteert vaak scherp met de werkelijkheid.

Hoe krijgt een plaats betekenis?

Men zegt dat aan plaatsen 'narratieve identiteiten' worden toegekend. Dit betekent dat men via gesprekken en roddels (ook wel discourses genoemd) plekken een betekenis gaat geven. In de sociale psychologie ziet men plaatsen als sociale en mentale constructies. Hun betekenis wordt dan ook niet zozeer bepaald door objectieve feiten, maar door de subjectieve evaluatie (en het doorvertellen) van specifieke gebeurtenissen. Zo kunnen ook plaatsen gestigmatiseerd worden. De betekenissen en interpretaties kunnen leiden tot attitudes die op hun beurt weer leiden tot een aangepast gedrag, bijvoorbeeld ruimtelijke ontwijkstrategieën. Zo vertelde een moeder: "Ik ga met mijn kinderen niet naar de speeltuinen hier, het is te gevaarlijk door de gangsters en met al die vermiste kinderen. Mijn kinderen spelen hier in huis, of vlak naast het huis." En een andere vrouw: "Ik ga nooit naar shebeens of dat soort plaatsen (...) en ook niet naar de voetgangersbrug, ze zeggen dat het daar erg gevaarlijk is!"

Wat humanisten de universele ervaring van plaats noemden, laat geen ruimte voor verschillen tussen mensen en groepen wat hun kijk op de ruimte betreft. Plaatsen zijn niet alleen neutraal, maar kunnen ook verschillende betekenissen hebben voor verschillende (groepen van) mensen, net naargelang het tijdstip dat men de plaats bezoekt of ontwijkt. Een man van dertig zal zich volledig op zijn gemak voelen wanneer hij overdag door de wijk loopt, maar zal 's avonds toch bepaalde 'gevaarzones' vermijden, terwijl jonge vrouwen zich in hun verplaatsingen zo veel mogelijk beperken tot de hoogstnoodzakelijke en enkel de drukker grote straten nemen.

Het belang van ontmoetingsplaatsen

Alledaagse, schijnbaar heel gewone plaatsen spelen als ontmoetingsplaatsen een kritische rol in het opbouwen en in stand houden van de sociale netwerken die belangrijk zijn om zich thuis te voelen in de buurt. Triviale ontmoetingen en gesprekken sturen immers attitudes van mensen tegenover sociale categorieën bij. De woonomgeving is een belangrijk element om sociale integratie mogelijk te maken, en interpersoonlijke relaties in een buurt blijken een sleutelement in de tevredenheid over de woonomgeving.

Veilige en aangename ontmoetingsplaatsen vormen een groot gebrek in een township als Wesbank. Het ontwerp van de wijk speelt hierin een belangrijke rol: een stratenpatroon zonder voetpaden maar overal ontworpen om het zo comfortabel mogelijk te maken voor autoverkeer kan op zijn minst absurd genoemd worden in een wijk waar slechts een minderheid over een auto beschikt. Kronkelige straten met veel donkere hoekjes wakkeren dan weer de onveiligheid aan, en ook de speeltuintjes hebben hun ontspannende functie vrijwel volledig verloren, omdat ze vuil en onveilig zijn en bezet worden door drugs snuivende jongerenbendes.

Het gebrek aan plaatsen waar men elkaar op een rustige manier kan ontmoeten en waar men kan kennismaken met onbekende burens, die vaak een andere religie, cultuur of herkomst hebben, wakkert het gevoel van onveiligheid aan en zorgt ervoor dat mensen nog meer op zichzelf zijn aangewezen. Christelijke 'kleurling' vrouwen die in contact komen met Xhosa vrouwen brengen veel meer begrip op voor deze andere groep en stellen hun attitudes tegenover hun bij. Zo vertelde een 'kleurling' moeder dat ze voor ze in Wesbank woonde heel anders dacht over Xhosa mensen, "dat ze altijd eerst moeten krijgen en zo", maar nu hebben haar kinderen Xhosa vriendjes en gaat zij bij de ouders op bezoek.

Beter bereikbare politie-, hulpverlening- en informatiediensten, een betere inrichting van de ruimte met meer plaats (en gelegenheid)

voor economische activiteiten, recreatie en onderwijs lijken aangewezen om het buurt- en thuisgevoel in Wesbank te versterken. Het is duidelijk dat een (t)huis meer moet zijn dan alleen een dak boven het hoofd. Men mag niet vergeten dat de fysieke structuren van een wijk de acties die erin plaatsvinden beïnvloeden. Hoewel het waarschijnlijk niet mogelijk is hechte buurtbanden te plannen, of te garanderen dat alle functies de juiste plaats krijgen, moet het toch wél mogelijk zijn om voorwaarden te creëren die op zijn minst mogelijk maken deze banden te laten groeien.

Sarah Meys (Sarah.Meys@geo.kuleuven.be) is geograaf en als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de afdeling Sociale en Economische geografie van de K.U. Leuven. Dit artikel steunt op een deel van haar afstudeeronderzoek 'People-place relationships at the neighbourhood level – case study in a South African post-apartheid township', onder begeleiding van wijlen Henk Meert.

Literatuurselectie

- Dixon, J. & K. Durrheim (2000) Displacing place-identity: A discursive approach to locating self and other. *British Journal of Social Psychology* 39, pp. 27-44.
- Giuliani, M.V. & R. Feldman (1993) Place attachment in a developmental and cultural context. *Journal of Environmental Psychology* 13, pp. 267-274.
- Kearns, A., R. Hiscock, A. Ellaway & S. Macintyre (2000) Beyond four walls. The psycho-social benefits of home: evidence from West Central Scotland. *Housing Studies* 15, 3, pp. 387-410.
- Mallett, S. (2004) Understanding home: a critical review of the literature. *The Sociological Review* 52, 1, pp. 62-89.
- Manzo, L.C. (2003) Beyond house and haven: Toward a revisioning of emotional relationships with places. *Journal of Environmental Psychology* 23, pp. 47-61.
- Meert, H., J. Blommaert, K. Stuyck, K. Peleman & A. Dewilde (2004) Van balen tot onthalen – De geografische en discursieve dimensie van attitudes tegenover asielzoekers – Casestudies uit Vlaanderen en Brussel. Gent: Academia Press.
- Moola, Z. (2002) Poverty alleviation strategies: A critical overview of the City of Cape Town's socio-economic policies with specific reference to the Wesbank area. Cape Town: Foundation for Contemporary Research (FCR).
- Oldfield, S. (2004) Urban networks, community organising and race: an analysis of racial integration in a desegregated South African neighbourhood. *Geoforum* 35, pp. 189-201.
- Tuan, Yi-Fu (1991) Language and the making of place: A narrative-descriptive approach. *Annals of the Association of American Geographers* 81, 4, pp. 684-696.